

Jean-François Lyotard—Jean-Loup Thébaud: **Au juste**. Christian Bourgeois éditeur, Paris 1979, 189 s.

Jean-François Lyotard: **Le différend**. Les éditions de minuit, Paris 1983, 280 s.

Jean-François Lyotard: **Tombeau de l'intellectuel et autres papiers**. Galilée, Paris 1984, 87 s.

Ranskan nimekkäisiin filosofiin kuuluva Jean-François Lyotard (s. 1924, Pariisin Vincennen yliopiston filosofian professori) on kietonut monissa teoksissaan onnistuneesti yhteen erilaisia kieli- moraali- yhteiskunta ja taidefilosofian kysymyksiä. Kolmessa viimeisimmässä kirjassaan *Au juste* (Oikeudenmukaisuudesta), *Différend* (Riita) ja *Tombeau de l'intellectuel et autres papiers* (Intellektuellin hauta ja muita papereita.) Lyotard esittää muutamia *Politiikan* kannalta kiinnostavia asioita. Niiden edessä voi ehkä jonkin aikaa haukkoa henkeään ja ihmetellä mitä politiikasta tulee Lyotardin leikkurissa.

Lyotard on jo pitkään harrastanut pakanallisuuden oppia. Vuonna 1977 ilmestyivät pakanallisuuden alkeet (*Rudiments païennes*, 10/18) ja käyttöohjeet niihin (*Instructions païennes*, Galilée). Näistä ajoista lähtien Lyotard on kirjoittanut paljon siitä miten suuriin kertomuksiin ihmiskunnan emansipaatiosta ei enää voida uskoa ja miten modernina, pakanallisena aikana arvostelmat toden ja epätoden, kauniin ja ruman, oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kysymyksistä tehdään ilman kriteereitä.

Au juste -kirja alkaa siitä kun Lyotardia nuorempi filosofi ja aiempi toveri poliittisessa toiminnassa, Jean-Loup Thébaud tulee Lyotardin luokse kysymään huolestuneena onko tämä tosiaan sitä mieltä, että ei ole mitään kriteereitä millä tehdä moraalisia arvioita ja eikö tällainen kanta ole moraalisesti kestävä. Eikö se merkitse poliittisen toiminnan loppua? Alkaa keskustelu, jonka tu-

loksena on Lyotardin mukaan ensimmäinen hänen kirjoistaan, jota hän ei ole itse kirjoittanut. Tarinaa voi pitää Lyotardin (dialektisena) monologina (à la Platon), vaikka Thébaudin repliikit ovatkin hieman laajempia kuin vain »niin minäkin luulisin» ja »aivan niin».

Lyotardin mielestä Euroopan älymystöä tällä hetkellä yhdistää ajatus suurten kertomusten, niin liberaalin valistuksen kuin marxilaisen kertomuksenkin dekadenssista. Näyttää vakavasti siltä, että poliittisia päätöksiä ei voi johtaa historiallisesta järjestä tai jostain universaalihistoriallisesta kertomuksesta. Kun politiikka on ollut tiedon mukaan toteutettu ohjelma, se on johtanut terroriin. On katsottu, että on oikeus juuria pois hyvän pyrkimyksen tiellä olevat esteet. Rationaalinen politiikka, jota on yritetty aina 1700-luvun lopun jakobiineistä Pol Potiin saakka, on Lyotardin mukaan tullut käännekohtaansa tämän vuosisadan lopulla. Rationalistinen terrori on saapunut rajalleen.

Kohtalokas virhe ja sekaannus on ollut ajatella, että preskriptiot (lauseet, joiden vaikutukseksi odotetaan tekoa, eli käskyt, pyynnöt, normit jne.) voidaan johtaa deskriptioista (tosiasioita koskevista kuvauksista). Tämä kohtalokas sekaannus tekee mahdolliseksi ajatella, että on olemassa tietäjien luokka, filosofien tai muiden privilegioitujen neuvonantajien ryhmä, jolla on hallussaan tieto hyvästä yhteiskunnasta. Näyttää siltä että politiikan teorialle mahdollisuus johtaa preskriptiot deskriptioista on välttämätön.

Kuitenkin jo Aristoteleen ajoista on tiedetty, että kaikki ilmaiset eivät kuulu samoihin kielellisiin luokkiin. Ei ole metakieltä, jolla preskription saa käännettyä deskriptioksi. Jos siteerataan esim. lause »Avaa ovi!» lauseeksi »T. pyysi H:ta avaamaan oven», on tuloksena alkupe- räisestä eroava lause. Lause ei enää ole sellainen, että se odottaa tuloksekseen tekoa. Kysymyksessä ei ole käännös vaan hyppäys toiseen diskurssilajiin, kuten Lyotard sanoo. Tästä Lyotard oikeastaan aloittaa, mutta tähän hän myös päätyy: kielipelit on pidettävä puhtaina. Ei voi sanoa: koska hyvä yhteiskunta on tämän ja tämän teorian todistuksen mukaan X, on tehtävä P. On virhe johtaa X:stä P. P on päätettävä erikseen. Koska Lyotardin mukaan ei ole preskriptioiden ja deskriptioiden metakieltä, ei ole myöskään politiikan tiedettä. On edettävä tapaus tapaukselta. On arvosteltava ilman kriteeriä, ilman mallia. Lyotardin käsityksen mukaan tämä on sitä, mitä Aristoteles kutsui hyveellisyydeksi.

Politiikka ei kuitenkaan ole estetiikkaa, intensiteettiä iholla, siitä molemmat keskustelijat ovat yhtä mieltä. Poliitiikka ei ole estetiikkaa koska on olemassa epäoikeudenmukaisuus. Epäoikeudenmukaisuutta on ainakin se, että joku suljetaan pois kielipelistä tai että pois sulkemisella uhataan. Sitä on terrori, kuolemanpelon aiheuttaja eri muodoissaan kotiarestista työttömyyteen.

Preskriptioilla on oma kielipelinsä, mutta mistä preskriptiot sitten saadaan jollei deskriptioista, kysyy The-

baud. Lyotard toistaa: »Obligaatiota ei voi johtaa.» »Kantilaisessa kannassa» sanoo Lyotard, »minua miellyttää se, että siinä kieltäydytään periaatteesta tästä johdosta.» »Sinun pitää» on jotakin kaiken kokemuksen ylittävää.

Kantilla toimintaa ohjaa Idea, joka on saatu maksimoimalla käsite äärirajalleen. Idea on eräänlainen horisontin tila, joka ohjaa toimintaa. Se ei sisällä obligaatien johtoa poliittisesta teoriasta eikä siis järjen terroria. Kuitenkin Kantin Idea on ajatus yhdessä elämään kykenevien rationaalisten olentojen yhteisöstä, joka muodostaa totaliteetin. Se tuntuu siis kuitenkin implikoivan jonkinlaisen finaalisuuden, joka ei sovi Lyotardin konseptioon.

Toinen Lyotardia houkutteleva kanta on se, jota hän kutsuu pakanalliseksi ja jonka hän attribuoi esimerkiksi sofisteille. Tämä asenne lähtee siitä, että on olemassa obligaatoiden kielipeli, ja että sitä pelataan joka tapauksessa, mutta kysymys siitä, kuka antaa lait ja millä perusteella, jää avoimeksi. Asenne on epähurskas, valmis pelaamaan eri pelejä ja tekemään niissä kumouksia. Mutta, pakanallista asennetta uhkaa konventionalismin vaara. Pakanallisuus joutuu taipumaan natsismin edessä: jollei ole kriteerejä, millä arvioida voimassa olevaa preskriptiopieliä, ei voida arvostella natsismia epäoikeudenmukaiseksi, koska se oli kuitenkin jonkinlaisella enemmistöllä aikaansaatu peli.

Lyotardin kehittäessä kyse on nyt siitä, löytyisikö sellainen pakanallinen oikeudenmukaisuuden käsite, joka ylittäisi yksinkertaisen konvention. Voiko tehdä politiikkaa ilman ideaa oikeudenmukaisuudesta? Voiko olla politiikkaa ilman finaalisuutta? Mitä olisi se politiikka, joka ei olisi järjen vaan mielipiteen (doxan) politiikkaa? On etsittävä sellaista mielipiteen politiikkaa, joka mahdollistaa eron oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden välillä.

Lyotard lähtee etsimään Idea (à la Kant). Hän sanoo: »Idea, jota nykyisin tarvitsemme, niin luulisin, voidaksemme ratkaista asioita politiikan kielipelissä ei ole idea totaliteetista tai yhteisön ykseydestä, vaan idea moninaisuudesta ja erilaisuudesta.»

Onko politiikka, jota ohjaa moninaisuuden idea mahdollinen? Onko moninaisuuden mukaan mahdollista tehdä arvostelmia? Voiko moninaisuuden idean avulla muodostaa moraalilain tai poliittisen lain? »Toimi aina siten että tahtosi ei voi toimia universaalina lakina.»? Tällainen muotoilu johtaa kuitenkin taas ykseyden ja totaliteetin horisonttiin. Johtuuko se siitä, että »siten että» -fraasi jo kantaa yksiselitteisesti finaalisuutta?

Pitäisi päästä konvergenssin säännöstä divergenssin sääntöön. Olisiko se kysymys vähemmistöistä? Jos ajateltaisiin, että politiikkaa ohjasi Idea vähemmistöistä ja enemmistöistä, niin että se pyrkisi kehittämään vähemmistöjä siten, että mikään vähemmistö ei koskaan voisi tulla enemmistöksi ja että kaikista enemmistöistä tulisi

vähemmistöjä... On vaikea välttää myös pluralistisen oikeudenmukaisuuden idean totalitaarista luonnetta. Taysin paradoksaalisesti preskription muotoileminen antaa universaalisen muodon myös universaaliutta ja totaaliisuutta välttelevälle oikeuden moninaisuuden Idealle.

Jos yritämme kuvata Idean, joka kuuluu preskriptiiviseen kielipeliin, joudumme kuvaamaan sen deskriptiivisessä kielipelissä. Kyse on kuitenkin eri kielipeleistä, jotka ovat yhteismitattomia. Lyotardin dialektiikkaharjoitus *Au juste* -kirjassa päättyy, kuten tavallista, paradoksiin. Todellisuus, jota hän haluaa kuvata ei ole ilmaistavissa niillä menettelytavoilla, jotka ovat käytettävissä. On vain tunne siitä, että on jotakin, joka odottaa lauseen muotoa. Lyotardin politiikka on pyrkimistä sanomattoman rajoille.

*

Différend on erittäin tiiviisti kirjoitettu kieli- ja moraalifilosofian kysymyksiä pohtiva opus. Se on kuin opinäyte, vaikka Lyotard väittää sen kuuluvan *croquis*-vihkojen lajiin. Kirja etenee numeroituun kohtaan (à la Wittgenstein) ja kahlaa läpi (264 kohdan) lukemattomien asioiden ja tekstien sisältäen muun muassa tiheällä painetut ekskurssit nimeltä »Protagoras», »Gorgias», »Platon», »Antistenes», »Kant 1», »Gertrude Stein», »Aristoteles», »Hegel», »Levinas», »Kant 2», »Kant 3», »Vuoden 1789 julistus», »Cashinahua» ja »Kant 4». Otan tässä esille vain nimiasian, riidan.

Riita on enemmän kuin riitajuttu. Riita on vahinko, joka on tehty niin että samalla on viety mahdollisuus todistaa vääryys tapahtuneeksi. Uhri on vaiennettu.

Lyotardilla on useita esimerkkejä riidasta. Riitaa ilmentää esimerkiksi kustannusvirikailija, joka sanoo: »Osoitakaa minulle yksikin merkittävä teos, jonka kaikki kustantajat ovat hylänneet ja jonka sen vuoksi on jäänyt tuntemattomaksi.» Tällaista merkittävää teosta on mahdoton osoittaa. Jos sellainen on ollutkin, se on tosiaan jäänyt ikuisesti tuntemattomaksi eikä siis ole »merkittävä». Toimittamisen tapa rakentaa »merkittävä» todellisuus on jättänyt puheena olevan teoksen X todellisuuden ulkopuolelle. Tässä todellisuudessa ei voida todistaa teoksen X olemassaoloa. Kantajalle jonka harteilla on todistamisen taakka, ei jää kuin tunne siitä, että on jotakin, joka odottaa ilmaisuaan, jotakin jota ei voida ilmaista tässä todellisuudessa.

Toinen esimerkki on martiniquelainen, jonka asiat siirtomaalogiikan mukaisesti ratkaistaan Ranskan tuomioistuimissa. Kuitenkaan vääryyttä, jonka martiniquelainen katsoo joutuvansa kärsimään juuri siksi, että hänet tuomitaan Ranskan lakien mukaan, ei voi ottaa käsittelyyn missään Ranskan tuomioistuimissa. Kysymyksessä ei ole riitajuttu vaan riita.

Kapitalismissa voidaan tehdä sopimuksia työläisten ja kapitalistin välillä työehdoista ja niistä voidaan nostaa riitajuttuja työtuomioistuimissa. Vääryyttä, joka kohtaa työläistä siinä, että kapitalismissa työvoima on kauppa-

tavaraa, ei kuitenkaan voi ottaa esille riitajuttuna missään työtuomioistuimissa.

Riita on joka puolella yhteiskunnassa, ja kun riitaa yritetään säädellä käy niin, että riita tulkitaan toisen osapuolen ilmaisutavalla, jossa ei löydy merkkiä vääryydelle, joka on kohdannut toista osapuolta. Marxismissa Lyotardille on elävää riidan logiikka, joka kieltää osapuolien yhdistymisen jomman kumman ilmaisutavassa.

Riita on tunne siitä, että on tapahtunut vääryys, jolle on mahdotonta löytää ilmaisua käytettävissä olevalla kielellä. Jotakin riitaan liittyvää tapahtui Lyotardin mielestä vuonna 1968, jotakin sellaista kuuluu naisliikkeeseen. Riita on myös siirtotyöläiskysymyksen perustalla.

Eräiden julkisten tapahtumahetkien innostuksessa saa ilmaisunsa yleinen tunne riidasta. Kant nimitti näitä »historian merkeiksi», jollainen hänelle oli Ranskan vallankumouksen aikaansaama innostus. Kant ajatteli historian merkit merkeiksi suuresta Historiasta, ihmiskunnan edistyksistä. Mutta, Lyotard toteaa, enää ei voi puhua historian ja edistyksen merkeistä.

Tapahtuma ei tee Historiaa, se ei itse asiassa ole merkki mistään. Mutta silti — tunnetta vääryydestä on uskottava. Vaikka vääryyttä ei voi todistaa tässä kielessä, sen perusteella voi arvioida, ja se on itse asiassa ainoa asia, jonka perusteella voi arvioida. Jossain sanomattoman rajoilla liikkuu Lyotardin politiikka.

*

Tombeau de l'intellectuel et autres papiers -kirjan niemiartikkeli on Lyotardin Le Mondessa julkaisema kirjoitus, jonka hän on kirjoittanut kiukustuneena hallituksen intellektuaaleille osoittamasta vetoomuksesta ottaa vastuuta Ranskan kehitystä koskevista kysymyksistä.

Lyotardin mielestä nykyisin ei enää ole olemassa intellektuelleja, joka identifioituu universaaliseen subjektiin ja ottaa kantaakseen inhimillisen yhteisön vastuunlaiset velvollisuudet. Intellektuaali on haudattu. Joka etsii tällaista intellektuelleja, etsii toista aikaa.

Moderni taiteilija tai kirjoittaja pyrkii rajalle ja siitä yli. Hän pyrkii ilmaisemaan sitä, mikä ei ole ilmaistavissa. Hän ei ole vastuullinen muiden kysymyksen suhteen kuin mitä on maalaaminen, mitä kirjoittaminen, mitä ajattelu. Hänen tehtävänsä on olla ottamatta huomioon vastaväitteitä työnsä yleisestä epäymmärrettävyydestä. Hänen vastaanottajansa ei ole yleisö eikä edes taiteilijoiden ja kirjoittajien yhteisö. Hän ei tiedä mikä on hänen vastaanottajansa. Juuri vastaanottajan tuntemattomuutta merkitsee olla taiteilija, kirjoittaja, ajattelija jne. Hän jättää viestin autiomaahan. Hän ei tiedä kuka on hänen tuomarinsa. Hän kysyy myös maalaamisen, kirjallisuuden jne sallittuja kriteerejä ja samalla rajoja, jotka määräävät lajit ja oppisuunnat. Sanalla sanoen hän kokeilee. Hän ei opeta eikä kasvata. Hän ei siis enää ole intellektuelleja.

Mitä sitten voisi olla Lyotardille moderni politiikka? Se on ehkä kapitalismin yhtenäisen kielen, vaihdettavan »informaation», rajoille pyrkimistä. Se on riitojen etsi-

mistä ja pyrkimystä löytää ilmaisu niille vääryyksille, jotka jäävät ilmaisemattomiksi kapitalismin kielellä. Se hylkää vanhat suuret kertomukset ja kieltäytyy rakentamasta uutta kertomusta. Se karttaa järjen terroria, se ei halua rationaalista projektia. Se on vastarintaa tuntemattomassa. Se on kokeilua.

Lyotard oli mukana Algerian sodan aikana »Socialisme ou Barbarie» -ryhmässä, mutta kertoo itse päättäneensä väliaikaisesti lopettaa poliittisen toiminnan sen hajomisen jälkeen vuonna 1967. Toisaalta Lyotard on itse kirjoittanut, että hän on enemmän poliitikko kuin filosofi ja että hänen kirjoituksensa ovat aina poliittisia ja tilansidonnaisia. Ei siis pidä ottaa Lyotardia haudanvakavasti.

TUIJA PULKKINEN
